

Reč urednika

Prošlo je više od jednog veka od stvaranja jugoslovenske države (1918) i više od tri decenije od njenog raspada (1991). U tom vremenskom luku odvijala se istorija jedne od retkih multinacionalnih i multikonfesionalnih država u Evropi 20. veka – složenog političkog i društvenog „eksperimenta” oblikovanog globalnim preokretima: od završetka Prvog svetskog rata i međuratnih kriza, preko razaranja tokom Drugog svetskog rata i posleratne obnove, do izazova Hladnog rata i procesa koji su doveli do njenog raspada. U poređenju sa dugom istorijom čovečanstva, tri decenije od prestanka postojanja te države predstavljaju relativno kratak period. Ipak, u historiografskom smislu, to je već dovoljno duga vremenska distanca za istraživački odmak od neposrednih političkih i emotivnih konteksta, ali i dovoljno kratka da se njena prošlost i dalje osvetljava kroz sećanja savremenika i svedočanstva onih koji su u njoj živeli.

U međuvremenu, arhivska građa je, u većini slučajeva, postala dostupna za ceo vremenski raspon postojanja jugoslovenske državne zajednice – od njenog stvaranja do raspada. Nova generacija istoričara koja se bavi proučavanjem jugoslovenske prošlosti, čiji su radovi okupljeni među koricama ovog zbornika, uglavnom je rođena nakon raspada zemlje. Odsustvo neposrednog iskustva života u Jugoslaviji, zajedno sa pristupom (skoro) celokupnoj dokumentarnoj građi, može pružiti nove uvide u različite aspekte izučavanja jugoslovenske istorije. To, međutim, ne znači da su svi istraživački izazovi uklonjeni. Jugoslavija je iščezla sa političkih karata, ali ne i iz društvenih, kulturnih i političkih rasprava. Kao tema je i dalje prisutna, neretko opterećena nasleđenim interpretacijama, emotivnim tonovima i savremenim političkim agendama.

Iako su mnogi arhivski fondovi oslobođeni oznaka tajnosti, oni su u velikoj meri ostali nesređeni, delimično dostupni i rascepkani između institucija u šest različitih država. Istraživanje dodatno otežavaju administrativne i logističke prepreke – od složenih procedura pristupa dokumentima do ograničenih mogućnosti za duži rad u udaljenim arhivima. Ta rascepanost ne odnosi se samo na izvore, već i na istraživačku zajednicu. Veze među istoričarima iz različitih delova nekada zajedničkog prostora nikada nisu bile dovoljno razvijene, čak ni u vreme postojanja Jugoslavije, a danas su još slabije. Ipak, upravo je ta komunikacija od presudnog značaja za uspešno historiografsko istraživanje. Razmena znanja, uvida i izvora otvara mogućnost za potpunije i uravnoteženije sagledavanje prošlosti.

Iz te potrebe za boljom komunikacijom proistekla je ideja o jačem povezivanju istoričara iz bivših jugoslovenskih republika, odnosno o pronalaženju zajedničkog prostora u okviru kojeg bi istraživači mogli da se susreću, sarađuju i razmenjuju iskustva u vezi sa svojim istraživanjima. Tako je

nastala zamisao o konferenciji koja bi okupila autore raznovrsnih istraživačkih pristupa i tematskih usmerenja, ali koje ipak povezuje jedno zajedničko interesovanje – istorija Jugoslavije. Cilj je bio da se istraživanja ne zadržavaju u okvirima nacionalnih istoriografija, već da prelaze granice, da se pogledi ukrštaju, a iskustva porede. Međunarodni naučni skup „Istorija Jugoslavije: perspektive mladih istraživača sa postjugoslovenskog prostora“, održan u Arhivu Jugoslavije u Beogradu od 15. do 18. oktobra 2024. godine, pružio je priliku da se radovi ne samo predstave već i preispitaju u otvorenoj diskusiji, te obogate komentarima i sugestijama drugih kolega.

Ovaj zbornik predstavlja prirodan nastavak tog skupa. Radovi koje sa-
drži proizašli su iz izlaganja na konferenciji, a zatim su oblikovani u formu naučnih članaka, dopunjeni novim uvidima i dodatnim istraživanjima. Iako obuhvataju različite teme, pristupe i vremenske okvire, povezuje ih zajednički cilj – da doprinesu dubljem i raznovrsnijem razumevanju istorije Jugoslavije. Zbornik tako ne nudi jedinstvenu naraciju, već mozaik pogleda koji se nadopunjuju i otvaraju nova pitanja, potvrđujući da prošlost ove države, ma koliko puta bila proučavana, i dalje nudi obilje prostora za nova istraživanja.

Zahvalnost dugujemo bivšem direktoru INIS-a dr Miletu Bjelajcu, koji je od samog početka podržao ideju o organizovanju konferencije, dok je još bila u svojim začecima i čijim je zalaganjem Institut uspeo da realizuje ovaj ambiciozni projekat. Podršku je u završnim fazama rada na zborniku nastavio da pruža i novi direktor dr Vladan Jovanović, kome takođe izražavamo zahvalnost. Veliku zahvalnost dugujemo i recenzentima zbornika – dr Mari-
-Žanin Čalić, dr Ondreju Vojtjehovskom i dr Slobodanu Seliniću. Ne manju zahvalnost zaslužuju i recenzenti pojedinačnih radova koji su svojom stručnošću osigurali da svaki rad u zborniku bude u skladu sa najvišim naučnim standardima. Posebno cenimo i nesebičnu pomoć i savete kolega iz Uredi-
-vačkog odbora i kolega iz INIS-a, kao i predanost i saradnju svih autora radova. Zahvalni smo Neveni Županjac, Mireli Omerović, Ivici Pavloviću, Zlatku Romiću, Nebojši Stamboliji, Sanji Polovini i drugima koji su pomogli da ovaj zbornik zasija ne samo na naučnom već i na tehničkom planu. Ovom prilikom zahvaljujemo i Ranki Gašić, Enesu Omeroviću, Zoranu Janjetoviću, Olgi Manojlović Pintar, Tomislavu Brandolici, Luki Savčiću i drugim kolegama koje su nam pružile podršku i pomoć tokom rada na ovoj publikaciji.

Nadamo se da će ovaj zbornik radova doprineti boljem i složenijem razumevanju jugoslovenske prošlosti, nudeći nove uvide, perspektive i tumačenja koja proširuju postojeće znanje. Istovremeno, verujemo da će otvoriti prostor za nova istraživanja, jače povezivanje istraživača i razvoj zajedničkih projekata, podstičući saradnju koja prevazilazi granice pojedinačnih nacionalnih istoriografija i gradi trajniju mrežu istraživača sa postjugoslovenskog prostora.

Beograd, avgust 2025.